

Maria Urbaniec

Katedra Przedsiębiorczości i Innowacji
Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

Recenzja książki Anny Grabskiej, Michała Moszyńskiego i Piotra Pysza pt. „Stanowiony i spontaniczny ład gospodarczy w procesie transformacji systemowej Polski i byłej NRD”

Recenzowana książka Anny Grabskiej, Michała Moszyńskiego i Piotra Pysza pt. *Stanowiony i spontaniczny ład gospodarczy w procesie transformacji systemowej Polski i byłej NRD* (Instytut Badań Gospodarczych, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne – Oddział w Toruniu, Toruń 2014, s. 391) podejmuje kwestię nowego spojrzenia na proces kształtowania ładu gospodarczego, który według autorów jest definiowany jako spójny i możliwie kompleksowy zestaw formalnych i nieformalnych reguł gry gospodarczej (s. 14). Kształtowanie ładów gospodarczych ma bogatą historię i odznacza się różnorodnością nurtów i form kapitalistycznych i socjalistycznych w krajach europejskich. Z jednej strony jest to problem sporadycznie podejmowany – ze względu na dominującą rolę teorii neoklasycznej i doktryny neoliberalnej – w naukach ekonomicznych, a z drugiej strony niewielu ekonomistów ma w tej kwestii uporządkowane poglądy i wiedzę.

W opracowaniu podjęto ważny temat zarówno pod względem poznawczym (teoria ładu stanowionego i spontanicznego), jak i praktycznym (polityka gospodarcza i operacyjnalizacja zasad). Stanowi ona istotny wkład do dotychczas w niewielkim stopniu uporządkowanej wiedzy na temat procesów kształtowania ładu gospodarczego w wybranych krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Ponadto trudny i złożony temat opracowania rzadko jest podejmowany w polskiej literaturze przedmiotu. Autorzy koncentrują się na problematyce ładu gospodarczego i jego przemianach na przykładzie rynkowej transformacji gospodarki Polski i byłej NRD w latach 1990–2010, opierając się na tezie W. Eucken (niemieckiego ordoliberalą) oraz F.A. von Hayeka (czołowego przedstawiciela austriackiej szkoły ekonomii) o dominującym wpływie ładu gospodarczego na przebieg procesu gospodarowania. Podczas gdy Eucken podkreśla znaczenie ogólnie obowiązujących reguł konkurencyjnego ładu gospodarczego, stanowionego przez organa władzy

politycznej (ład stanowiony), to von Hayek reprezentuje nurt ukierunkowany na spontaniczne kształtowanie się reguł ładu gospodarczego – w przeciwieństwie do keynesizmu i neoklasycznego sposobu myślenia o gospodarce – w długim horyzoncie czasowym.

Monografia powstała w ramach finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w Krakowie projektu badawczego własnego NN 1122258439 pt. „Koncepcje stanowiącego i spontanicznego ładu gospodarczego w procesie transformacji systemowej gospodarki Polski i byłej NRD”. Na uwagę zasługuje fakt, że wyniki tego projektu zostały już częściowo opublikowane w dwóch monografiach (*Ład gospodarczy a współczesna ekonomia*, PWN, 2014, oraz *Stanowione i spontaniczne elementy ładu gospodarczego w procesie transformacji*, PTE, 2014), a także w licznych artykułach na łamach „Ekonomisty”, „Gospodarki Narodowej” czy też w innych czasopismach i monografiach, a o czym autorzy informują czytelnika poprzez zamieszczone odwołania do swoich publikacji w poszczególnych rozdziałach. Recenzowana obecnie książka jest w pewnym sensie logicznym rozwinięciem wymienionych dwóch poprzednich monografii. Z jednej strony w szerokim zakresie nawiązuje do nich, a z drugiej strony zawiera syntetyczną analizę zagadnień podjętych w wymienionych publikacjach. Pojawienie się na polskim rynku wydawniczym dzieła tak kompleksowego i ambitnego na pewno zasługuje na szerszą refleksję.

Recenzowana książka posiada *par excellence* wiele zalet, ale może wzbudzać także pewne kontrowersje. Jedną z mocnych stron tej książki jest podjęcie istotnego problemu badawczego, który powszechnie jest uznawany za ważny nurt rozwoju nauk ekonomicznych, ale mający marginalne znaczenie w dominującym w ostatnich kilku dziesięcioleciach przebiegu procesu kształtowania się ładu gospodarczego. Kwestie ładu gospodarczego i polityki gospodarczej nabierają szczególnego i stale rosnącego znaczenia wobec (postępującej, dynamicznej i coraz bardziej intensywniej) dominacji doktryny neoliberalnej jako pozornie jedynej i właściwej drogi rozwoju. Celem autorów publikacji jest także przybliżenie marginalizowanej obecnie koncepcji ordoliberalnej w naukach ekonomicznych oraz ukazanie jej walorów do wyjaśnienia współczesnych problemów społeczno-ekonomicznych. Podjęcie tego tematu jest bardzo trafne, dotyczy aktualnej i ważnej problematyki, przedstawiającej związki zachodzące między ładem stanowiącym a spontanicznym. Oprócz nowatorskiego ujęcia i przeprowadzenia badań na podstawie nurtów myślowych zajmujących niszową pozycję w naukach ekonomicznych kolejnym wyróżnikiem tej książki jest przyjęcie relatywnie długiego horyzontu czasowego analizy, który jest istotnym atutem dla naukowego badania ładu gospodarczego.

Pozytywnie ocenić należy także strukturę recenzowanej książki, składającą się ze wstępu, czterech rozdziałów, wykazu literatury oraz odpowiednich spisów rzeczy. Uzupełniający charakter mają: spis tabel, wykresów i schematów. Układ jest merytorycznie i formalnie poprawny. Uwzględnia on właściwe określenie i uzasadnienie przedmiotu badań, staranny dobór zagadnień szczegółowych składających się na obszar analizy oraz zasadną sekwencję podejmowanych kwestii. Monografia wyróżnia się uporządkowaną i kompleksową strukturą podporządkowaną także logice rozumowania w ramach realizowanego projektu badawczego. Liczba rozdziałów monografii, ich wzajemne powiązanie, a także konstrukcja wewnętrzna są odpowiednie. Należy dodać, że przemyślana,

logiczna i poprawna merytorycznie struktura jest jednym z podstawowych czynników istotnych z teoretyczno-metodycznego punktu widzenia.

W pierwszym rozdziale, składającym się z pięciu podrozdziałów, przedstawiono teoretyczne podstawy empirycznych badań kształtowania się stanowionego i spontanicznego ładu gospodarczego oraz ich współzależności w procesie systemowej transformacji byłej NRD i Polski w latach 1990–2010. Wychodząc od krytyki głównych aspektów teorii neoklasycznej i doktryny neoliberalnej, zaprezentowano istotę teorii ładu gospodarczego oraz zasady konkurencyjnego ładu gospodarczego, które stanowią metodologiczną podstawę badań i analizy ładu gospodarczego w Polsce i byłej NRD. Jest to tematyka niezwykle rzadko podejmowana w badaniach empirycznych, stąd samo podjęcie próby operacjonalizacji zasad stanowionego i spontanicznego ładu gospodarczego zasługuje na uznanie. Można także stwierdzić, że jest to badanie pionierskie w Polsce. Nie tylko operacjonalizacja, ale także interpretacja i ocena zasad ładu stanowionego i spontanicznego, pomiędzy którymi istnieje sprzężenie zwrotne, może mieć znaczenie w wyjaśnieniu przyczyn ostatniego kryzysu i w zmianie dotychczasowego trendu rozwoju polityki gospodarczej w krajach europejskich. Już we wstępie autorzy wskazują na przyczyny kryzysu ekonomii, który ma swe podłoże nie tylko w różnych formach ładu gospodarczego występujących w poszczególnych krajach i okresach historycznych, lecz także w jednostronnym podejściu do przebiegu procesu gospodarowania, analizującym go w oderwaniu od rzeczywistości życia gospodarczego w abstrakcyjnych sformalizowanych modelach. Autorzy podkreślają, że taki sposób myślenia o gospodarce rynkowej przyczynił się pośrednio do międzynarodowego kryzysu rynków finansowych w latach 2007–2008, a także do kryzysu kapitalistycznej gospodarki światowej. Związane z tym zasadnicze słabości myślenia ekonomicznego można przezwyciężyć poprzez odejście od dominacji neoklasycznego monizmu czy też doktryny neoliberalnej i przejście do pluralizmu i konkurencji ekonomicznych koncepcji wielu różnych szkół myślenia o gospodarce i społeczeństwie. Ponadto w rozdziale tym wskazano także na zakres przedmiotu badań i metody badawcze. Odniesiono się także do uwarunkowań procesu transformacji i na tej podstawie sformułowano hipotezy. Ważnym tematem w tej części książki jest prezentacja problemów metodologicznych podczas analizy, która dotyczyła m.in. identyfikacji empirycznej elementów ładu stanowionego i spontanicznego, dostępności oraz jakości danych statystycznych o polskiej transformacji systemowej, a także o wschodniej części Niemiec w badanym okresie od 1990–2010. Należy zatem podkreślić, że przedstawione teoretyczne ramy oraz metodologiczne założenia i ograniczenia stanowią solidną podstawę przeprowadzenia badań nad ładem gospodarczym i jego przemianami w procesie transformacji systemowej Polski i byłej NRD w okresie 1990–2010, których wyniki zostały zaprezentowane odpowiednio w kolejnych dwóch rozdziałach.

W rozdziale drugim omówiono główne wyznaczniki ładu gospodarczego w okresie transformacji w polskiej gospodarce. Po krótkim wprowadzeniu, dotyczącym wyników badań i związanych z tym ograniczeń, autorzy wymieniają siedem zasad konkurencyjnego ładu gospodarczego, takich jak: cena jako wyznacznik rzadkości dóbr i usług, stabilna wartość pieniądza, otwarte rynki, prywatna własność środków produkcji, swoboda zawierania umów, odpowiedzialność materialna za wyniki działalności gospodarczej oraz stałość polityki gospodarczej. Zasady te poddano następnie operacjonalizacji

według licznych kryteriów szczegółowych, co ze względu na złożoność analizowanych zagadnień nie jest łatwą kwestią i stwarza pole do dyskusji oraz wyznacza kierunki dalszych badań. Istotnym atutem tego rozdziału są syntetyczne podsumowania dotyczące poszczególnych zasad oraz wnioski ujęte w podrozdziale 2.9. Szczególnie ważna jest konkluzja o stosunkowo słabym stopniu realizacji reguł ładu konkurencyjnego w Polsce, głównie w obszarze ładu stanowionego. Autorzy wskazują na wiele przyczyn takiego rozwoju, m.in. na niewłaściwie dokonane wybory w procesie transformacji i fragmentaryczne reformy ukierunkowane przede wszystkim na przebieg procesu gospodarowania, a w mniejszym stopniu na inne kwestie życia społecznego, w tym roli państwa. Niemniej jednak należy podkreślić, że największy postęp w realizacji ładu konkurencyjnego polska gospodarka osiągnęła w przypadku cen jako wyznacznika rzadkości dóbr i czynników produkcji, stabilnej wartości pieniądza, prywatnej własności oraz otwartości rynków.

W trzecim rozdziale zaprezentowano wyniki badań empirycznych, dotyczące elementów ładu stanowionego i spontanicznego i ich dynamiki w procesie transformacji systemowej byłej NRD. Za podstawę analizy przyjęto te same zasady konkurencyjnego ładu gospodarczego, jak w przypadku Polski. Mimo uwzględnienia analogicznych zasad, należy podkreślić, że główne różnice dotyczą nie tylko analizowanych danych statystycznych, lecz przede wszystkim kryteriów operacjonalizacji tych zasad w Polsce i we wschodnich Niemczech. Wysoko należy ocenić przeprowadzoną w tym rozdziale analizę licznych czynników określających poszczególne zasady. Autorzy w sposób dojrzały, przemyślany, metodologicznie konsekwentny analizują zagadnienia związane z kształtowaniem się zasad konkurencyjnego ładu gospodarczego.

Na szczególną uwagę w rozdziale drugim i trzecim zasługują podsumowania i wnioski do poszczególnych podrozdziałów, które w sposób syntetyczny ujmują istotę wpływu poszczególnych zasad na kształtowanie się ładu gospodarczego w Polsce i byłej NRD. Konsekwencja w prezentacji argumentów i wniosków jest niewątpliwie kolejnym atutem recenzowanej książki. Dzięki temu przedstawiono ważne wyniki badawcze, mające charakter przede wszystkim teoretyczno-metodologiczny. Niemniej jednak mimo znaczącej wartości merytorycznej tego typu konkluzji, należy wskazać formalną uwagę, która odnosi się do stosowanego nazewnictwa podrozdziałów zatytułowanych „Podsumowanie” i „Wnioski”. Z rozważanego punktu widzenia pewną niekonsekwencją jest stosowanie w rozdziale drugim nazwy „Podsumowanie” (z wyjątkiem podrozdziału 2.9), a w rozdziale trzecim tytułu „Wnioski”. Ta różnorodność nazewnictwa w praktyce nie wpływa jednak na charakter czy istotę konkluzji. Z punktu widzenia charakteru ocenianej książki wspomniana niespójność ma charakter drugorzędny, ale dla porządku warto na nią zwrócić uwagę.

W czwartym rozdziale autorzy dokonują analizy porównawczej przebiegu i rezultatów stanowionego i spontanicznego ładu gospodarczego w procesie transformacji Polski i byłej NRD, wskazując podobieństwa i różnice występujące pomiędzy tymi zasadniczo różnymi gospodarkami i typami transformacji. W tym celu przedstawiają najpierw zakres występowania elementów stanowionego i spontanicznego ładu gospodarczego, aby móc następnie ocenić wpływ ładu stanowionego na spontaniczne elementy ładu gospodarczego, uwzględniając wzajemne zależności i sprzężenie zwrotne pomiędzy tymi rodzajami ładów. Podkreślenia wymaga fakt, że takie rozumowanie koncentruje

uwagę na istotnych elementach polityki gospodarczej (np. cenach, własności prywatnej, rynku pracy). W badaniach przeprowadzonych przez autorów dokonano analizy sprzężenia zwrotnego pomiędzy stanowionymi i spontanicznymi elementami ładu na przykładzie wybranych, środkowoeuropejskich krajów transformacji, co przyczyniło się do konkretyzacji abstrakcyjnych teorii ładu stanowionego (Euckena) oraz ładu spontanicznego (von Hayeka). Na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych można stwierdzić, że wyjściowa hipoteza o występowaniu w procesie transformacji systemowej na przestrzeni dwudziestu lat w byłej NRD i w Polsce wzajemnego oddziaływania na siebie ładu stanowionego przez organa władzy państwowej i ładu kształtującego się spontanicznie na rynku znalazła potwierdzenie.

Ponadto w rozdziale tym określono kierunki dalszych badań nad ładem gospodarczym i nad polityką jego kształtowania. Jedną z istotnych konkluzji jest konieczność rozszerzenia zakresu przedmiotowego badań nad ładem gospodarczym o antropologiczno-socjologiczny fundament funkcjonowania rynku. Jest to także związane z interdyscyplinarnym charakterem badań oraz z uwzględnieniem pluralizmu podejść badawczych na podstawie dorobku ekonomii behawioralnej, nauk politycznych, socjologii, historii itd. Ogólnie należy zgodzić się z konkluzją wyводу, że mimo dominacji neoliberalnych nurtów w ekonomii nie ma powodów, aby zrezygnować z innych koncepcji kształtowania się ładu gospodarczego. Autorzy opierają swoje rozumowanie i interpretację na dobrej znajomości literatury przedmiotu, argumentując z dużą swobodą i finezją konieczność uwzględnienia w obecnej dyskusji nad ładem gospodarczym innych koncepcji w konkurencji do tych – powszechnie stosowanych – mainstreamowych idei. Podkreślają jednocześnie, że dalsze badania nad ładem gospodarczym powinny uwzględniać także dynamiczny element procesu jego kształtowania się, związany z tzw. dryfem ładu gospodarczego. Dotychczas problematyka dryfu była sporadycznie przedmiotem zainteresowania w naukach ekonomicznych z uwagi na jednostronne skupienie się większości teoretyków ekonomii na procesie gospodarowania połączone z abstrahowaniem od ładu gospodarczego, w którym ten proces przebiega. Inną przyczynę niskiego zainteresowania dryfem autorzy upatrują w braku instrumentów pojęciowych i narzędziowych, za pomocą których można by badać kształtowanie się współzależności pomiędzy stanowionymi i spontanicznymi elementami ładu.

Kolejną zaletą recenzowanej książki jest jej rozbudowana bibliografia. Oprócz odniesienia do dorobku wiodących naukowców w tym zakresie, istotny wkład w przeprowadzeniu badań miały specjalistyczne dokumenty i raporty kluczowych instytucji publicznych i prywatnych. Autorzy umiejętnie wykorzystali najważniejsze pozycje literatury zagranicznej i krajowej, dotyczące analizowanych zagadnień, dając jednocześnie czytelnikowi szansę na rozwinięcie różnych wątków poprzez odsyłacze do licznych źródeł literatury. Biegłość autorów w badanej tematyce, dobra znajomość szczegółów i niuansów oraz umiejętne posługiwanie się polską i zagraniczną literaturą przedmiotu pozwalają sformułować opinię, iż autorzy mogą być zaliczani do grona nielicznych znawców nurtu ordoliberalnego w Polsce.

Mimo wielu wyżej wymienionych atutów, słabą stroną było utrzymanie jednolitego okresu analizy, co wynika z trudności zgromadzenia kompletnych danych w badanym, stosunkowo długim, 20-letnim okresie. Wprawdzie autorzy uzasadnili w uwagach meto-

dologicznych w pierwszym rozdziale złożoność analizy oraz trudności w dostępie do danych, to jednak brak kompletności danych w całym okresie analizy nieco osłabia siłę wniosków i ich bieżącą wymowę.

Należy z całym przekonaniem podkreślić, że recenzowana książka stanowi cenną pozycję zarówno w sensie teoretycznym, jak i empirycznym. Istotnymi atutami dla naukowego badania ładu gospodarczego są długi horyzont czasowy teorii ładu oraz występowanie sprzężenia zwrotnego pomiędzy stanowionymi i spontanicznymi jego elementami, co wskazuje na dynamiczny charakter teorii ładu gospodarczego w przeciwieństwie do statycznych i abstrakcyjnych modeli teorii neoklasycznej i neoliberalizmu. Monografia wnosi zatem istotny wkład do dyskusji nad przemianami ładu gospodarczego w Polsce i byłej NRD oraz do zwiększenia walorów aplikacyjnych koncepcji ładu stanowionego i spontanicznego dla polityki gospodarczej. Autorzy umiejętnie prowadzą czytelnika poprzez złożony obszar teorii, pomiaru i uwarunkowań instytucjonalnych rozwoju gospodarczego w krajach znajdujących się w transformacji gospodarki rynkowej.

Recenzowana książka jest przykładem bardzo dobrego piśmiennictwa, a jej publikacja ma duże znaczenie ze względu na wybór problematyki, a także standard prezentacji zagadnień. Poza walorami merytorycznymi na uwagę zasługuje profesjonalny sposób przygotowania monografii. Książka jest napisana przystępnym i komunikatywnym językiem. Może być traktowana jako bardzo dobre uzupełnienie lektury dla studentów kierunków ekonomicznych, a także może stanowić wartościową lekturę dla praktyków życia gospodarczego i administracyjnego oraz dla wszystkich zainteresowanych koncepcjami ładu gospodarczego oprócz – dominujących obecnie w literaturze ekonomicznej – doktryn neoliberalnych. Treści tej książki warto upowszechnić w Polsce wśród szerokiego grona czytelników, a szczególnie wśród specjalistów od ekonomii i finansów. Lektura książki inspiruje i zachęca do dalszych badań nad rynkowym ładem gospodarczym i jego przemianami w długim okresie nie tylko w odniesieniu do dwóch gospodarek analizowanych krajów, lecz także do innych krajów lub ugrupowań gospodarczych (np. UE, NAFTA, Merconsur).

A Review of the Book “Stanowiony i spontaniczny ład gospodarczy w procesie transformacji systemowej Polski i byłej NRD” by Anna Grabska, Michał Moszyński i Piotr Pysz
(Abstract)

The issues of economic order and economic policy are of particular importance in the context of the progressive dominance of neo-liberal doctrine as seemingly the only right way to develop. Assuming the necessity of pluralism and competition among theories in the economic sciences, the authors of the book reviewed examined the issue of economic order and its transformation as exemplified by the market transformation of the economies of Poland and the former German Democratic Republic (GDR). They base their analysis on the thesis put forward by W. Eucken (a German major representative of ordoliberalism) and F. A. von Hayek (a leading representative of the Austrian school of economics): that the economic order has a dominant influence on economic

processes. For this purpose, the authors analysed how both the theory of organised order and the spontaneous economic order as well as their interdependencies in the process of system transformation of the former GDR and Poland in the period of 1990–2010 were shaped. The main hypothesis of the research concerns the existence of feedback between economic theory of organised order and spontaneous order, which indicates the dynamic nature of theory of economic order in contrast to the static and abstract models of neoclassical theory and neo-liberalism. The monograph makes a significant contribution to the discussion on the transformation of the economic order in Poland and the former East Germany, while also increasing the application values of the organised order and spontaneous order for economic policy in European countries.

Keywords: transition, economic policy, economic order, theory of organised order, spontaneous order theory, ordoliberal theory.